

Cs. JÓNÁS ERZSÉBET

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA: ÉLETÜNK ÉS A SZÍNEK

Pilisvörösvár, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2021. 288 pp.
ISBN 978-615-6368-07-2

A színek világa átszövi egész életünket. Simigné Fenyő Sarolta enciklopédikus tudást átadva érdekfeszítő, olvasmányos stílusban tárja elénk a színekkel kapcsolatos kultúratörténeti, tudományos, nyelvi, pragmatikai ismeretek tárházát. A szerző a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének nyugalmazott tanszékvezetője, habilitált egyetemi docens, a Metainformációs Kutatócsoport egyik megalapítója, kiváló pedagógus és ismeretterjesztő szakember. Munkássága nemcsak az angol és orosz nyelv oktatásával és a fordítóképzéssel kapcsolatosan írta be magát a miskolci és a magyar oktatás- és kutatástörténetbe, hanem számos tankönyvével, pl. a *Bevezetés az alkalmazott nyelvészeti terminológiába* (2002), *Bevezetés az alkalmazott nyelvészetbe* (2005), *A fordítás mint közvetítés* (2006), a *Sokszínű nyelvészet* című kötetek szerkesztésével (2005, 2006, 2008), valamint közel másfél száz publikációjával szakíróként is jelentőset alkotott.

El se tudjuk képzelni, mi lenne, ha nem lennének színek. A színek a szakvashoz hasonlóan üzeneteket közvetítenek. Erőt, energiát hordoznak, hatással vannak a hangulatunkra, boldoggá vagy lehangelőttá tesznek, a közérzetünket befolyásolják anélkül, hogy tudnánk róla.

A kötet első fejezete a színek világába vezet be. A második rész a színevek nyelvészeti sajátosságaiba enged betekinteni. A harmadik fejezet olyan interjúkat tartalmaz, amelyek a színél-

mények gazdagságát, sokszínűségét tárják elénk személyes élmények alapján. Megtudhatjuk eközben, mit kell tennünk, hogy a színek jótékony hatását a magunk szolgálatába állítsuk, a negatív kisugárzást pedig kivédjük. Tudvalevő, az írók, de különösen a költők gyakran nyúlnak a színnevekhez mint érzéseiket, gondolataikat, hangulatukat kifejező nyelvi eszközökhöz.

Általános ismeretek. Mi a szín, hogy jön létre? A szín létrejötte bár fizikai jelenség, sok érdekességet rejt magában. Az általános ismereteken túl gondolnánk-e, hogy vannak színtelen és tarka színek? A fekete kapcsán megtudjuk, melyek az akromatikus, színtelen színek. A fekete ételek, gyümölcsök, zöldegek ásványi értéke, élettani hatása segíti az étkezésünket. Az öltözködésben, a látványban, amelyben élünk, szimbolikus jelentése van. Hasonlóan akromatikus szín a fehér, amelynek szintén megvan az életünkre, környezetünkre gyakorolt jótékony vagy szimbolikus hatása. Az öltözködésben mind pozitív, mind negatív érzésekre asszociál. Az állatok fekete vagy fehér színe is érzelmeket vált ki az emberből. Ki gondolná, hogy színtelen, vagyis akromatikus szín a szürke is. De mit jelent a szürke az otthonunkban, és miért szürke az agyunk szürkeállománya? Számptalan információ, pedig ezek csak a színtelen színekhez kapcsolódnak.

Ott vannak a szivárvány színei, a vörös, a narancs, a sárga, a zöld, a kék, az

indigó, az ibolya. Ezek létrejötteinek általános ismertetése, az egyes színekhez tartozó jellemzők is érdekesek. Még inkább a hozzájuk tartozó asszociatív gondolatok. A környezetünkre gyakorolt hatásuk, a növények színükből eredő élettani értékessége ásványianyag-tartalmukkal függ össze. Ezért az egészségünkre gyakorolt élettani hatásuk se mellékes. A lakásunkban megválasztott színek a mentális, hangulati állapotunkra kihatással vannak. Ki gondolná, hogy az autószínek megválasztása nemcsak az aktuális divat irányzatától függ, hanem pszichológiai kihatása van, a közlekedésben is jelentőséggel bír.

Több szín külön-külön vagy együttes jelentése a színekommunikáció része. A színüzenetek küldése és fogadása a különböző kultúrák szerves részeit képezik. A ruha és a kiegészítők színe és fazonja is identitásjelző szerepet tölt be. De a személyes areánkból kilépve tudnunk kell, hogy a tájékoztatásban, a közlekedésben vagy akár a cégek logóinak megtervezésében is jelentős szerep jut a színeknek. A színek, de főleg a divatszínek időről időre felhívó szerephez jutnak. Olyan apró kiegészítőkre is gondolnunk kell, mint a férfiak nyakkendőviselete. Az önmegvalósítás világában még abban is erőt adnak, hogy a vágyainkat megvalósíthassuk. A színfunkció az ételek vagy italok esetében se mellékes. A reklámok képalkotó kellékárában is ott a helyük. Az iparban a vezetékek, csövek színjelzéseit, a járművek színét is tudják „olvasni” a hozzáértők. A színgyógyítás, a színszimbólika tudat alatti információk átadására is alkalmas.

Nyelvi pragmatika. Nyelvhasználat a színek körében. A színek

nyelvhasználatával az antropológiai nyelvészet foglalkozik. A színek az adott kultúra hordozóinak, nyelvközösségének a gondolkodását, világlátását is tükrözik. A színtípusok nemcsak alapszínekkel, szóösszetétellel, képzett szavakkal módosító, pontosító színjelzéssel írhatók le, hanem ide sorolhatók az asszociatív színek is. Az alapszínek olyan lexémák, amelyek a legegyszerűbben tudják kifejezni az adott színélményt, a szín megtapasztalását. Az antropológiai nyelvészet képviselői, Brendt Berlin és Paul Kay úgy vélekedtek, hogy meg kell különböztetni formájuk alapján is a legegyszerűbb alapszíneket a szóképzéssel, szóösszetételekkel képzett további színektől, a nem alapszínektől. Alapszínnévként nevezték azokat, amelyek egy morfémből, egy szóelemből állnak, azaz tőszók lehetnek. Tehát például *kék* és nem *kékes* (137).

Az angolban ilyen alapszínnév a *fekete*, a *fehér*, a *vörös*, a *zöld*, a *sárga*, a *kék*, a *barna*, a *lila*, a *rózsaszín*, a *narancssárga* és a *szürke*. Az angolban alapszínnév a *pink* és az *orange*, a magyarban az ezeknek megfelelő *rózsaszín* és *narancssárga* viszont szóösszetétel, tehát nem alapszínnév. Feltétel még, hogy az alapszíneknek általánosan ismert nevei legyenek, nem úgy, mint például a *cinóber*. Megállapították, hogy minden nyelvben létezik minimum 2, de legfeljebb 11 alapszínnév. Vannak olyan afrikai nyelvek, amelyekben csak két színnév van, a *fekete* és a *fehér*. A magyarban az alapszínek száma 9. De mi legyen a *piros* és *vörös* színekkel? Számos kutató képviseli azt az álláspontot, hogy a *piros* nem színnév, hanem a *vörösnek* egy árnyalata, tehát színárnyalatként nem kerülhet az alapszínek

közé. Ha mégis külön színnek gondoljuk, akkor 10 alapszínnevünk van.

A színszókincsünk alapját a tőszók közé sorolható *alapszínnevek*, az *idegen eredetű*, egyetlen szótöböl álló motiválatlan szavakkal jelölt *színnevek* és a *képzett szóalakok*, valamint a *szóösszetételek* alkotják. A világ értelmezése, a jelentésképzés, az entitások nemcsak a színnevek számában, hanem a színekhez kapcsolódó képzetekben is megnyilvánulnak. Alapszínnev a *zöld*, a *kék*. Idegen eredetű például a *bézs*, az *ekrü*, a *drapp*, az *indigó*. Képzett szóalak a *fehéres*, *lilás*, *szürkés* stb. A szóösszetételek a színjelentés pontosítását melléknévi előtaggal, ez lehet tőszó vagy képzett szó, vagy főnévi előtaggal, valamely tárgyra, termésre utaló asszociációval alkotják meg a színnevet: *sötétkék*, *kékeszöld*, *meggypiros*. Ez utóbbiak az asszociatív színnevek, jelentéstömörítő összetételek.

Ilyen nyelvi forma, ha a szóösszetétel előtagja például virág, termés, gyümölcs vagy növény neve: *szilvakék*, *meggypiros*. Ha az előtag valamely állat vagy madár neve: *galambszürke*, *hollófekete*. Jelölhet ez a szóalaki összetevő fém, érc, ásványt vagy drágakövet is: *aranyárga*, *olajzöld*. De akár ruhaanyagot vagy foglalkozást, rangot, méltóságot is kapcsolhat a színnév kialakításához: *püspöklila*, *királykék*, *gyapjúfehér*. Ki gondolná, hogy földrajzi eredetre utaló színnevünk is van: *szaploncai kék*, *berlini kék*. Személy- és tulajdonnevek, kémiai eredetre utaló előtagok is előfordulnak a színnevek szóösszetételével kialakult alakjaiban: *Rubens-vörös*, *Tizian-kék*, *kobaltkék*, *ciánkék* (vö. 150–67).

Lexikológia és jelentés. Vannak olyan összetett színnevek is, amelyek-

nek az utótagja a *-szín(ű)* szóelem. A *-színű* utótagot tartalmazó szóösszetétel színszókincsünknek viszonylag kis szeletét képviseli. Az asszociatív színnevek között speciális csoportot hoz létre. Bemutatásához utaljunk vissza a *szín* főnevünkre, amely egytagú, képzett és összetett melléknévként különböző színárnyalatokat képes megnevezni. A *szín* szó első jelentésében a látással észlelhető jelenséget, tulajdonságot jelöli. Átvitt értelemben utalhat a változatosságra: *színt visz az életébe*. Rámutathat egy tekintélyes személy jelenlétére: *megjelenik a király színe előtt*. Vonatkozhat a látszat fenntartására: *csak színleli az örömet*. Más tényállás közlését is közvetítheti: *más színben tüntet fel*. A térbeli elhelyezkedést jelöli a *színe és fonákja* frazéma, amely a kívül és belül levést jelöli egy ruhadarab, textília esetén. A belső tartalom legérdemlegesebb részére azt mondjuk, hogy a *színe-java*. Az őszinteség végső megnyilatkozásakor *színt vall* az addig elhallgatással taktikázó ember (vö. 167–8).

A *szín* lexéma szóösszetételek elő- és utótagja is lehet: *színtiszta*, *színárnyalat*, *színehagyott*, sőt átvitt értelemben más szemantikai jelentéssel: *színjátéskör*. A *-szín(ű)* utótag közös előtaggal és anélkül is megjelenhet: Közös előtaggal áll a *barackrózsaszín(ű)*, *barackvirágszín(ű)*; *gesztenyebarna*, *gesztenyeszín(ű)*. A színek tobzódását jelzik azok a színnevek, amelyek a környezetünkben levő termések, növények, anyagot azonosító szerepét hívják segítségül: *bronzvörös*, *bronzszínű*; *hamuszürke*, *hamuszinű*; *homoksárga*, *homokszínű*; *kávébarna*, *kávészínű*; *rozsdavörös*, *rozsdabarna*, *rozsdaszínű* stb. (vö. 167–73).

Szemiotika, kognitív pragmatika.

A szimbólumok, vizuális, tárgyi jelképek használata a mindennapi tevékenység során az ember életének, magatartásának tömörítő expresszív és emotív eleme. A képzettársítások egyetemes és kultúránkénti mintázatot hordoznak. Ez vonatkozik a színekre is. Az új jelenségek, fogalmak megnevezéséhez a színnevek is hozzájárulnak: *zöldenergia, zöldautó, zöld út*. A leggyakoribb szimbólumképző színek a *fehér, fekete, szürke, vörös, sárga és zöld*. Az ezekkel képzett szavak, frazémák – gyakran egybeírva – átvitt értelmű jelentésben használatosak. Ilyen a *feketeleves, a fekete péntek, a szürkebarát, a sárga angyal*, s újabban a környezetvédő, energiatakarékosságot figyelő *zöld revizorok*. A színnevek a jelentésképzés kognitív nyelvészeti vizsgálatára is jó szövegbázist adhatnak. A jelentésváltozás a színjelentéstől a színjelölő funkció elvesztéséig vezet. Energiatakarékos, tudatosan környezetbarát a *zöldváros, zöldkozmetikum, zöldreggeli* stb. De ilyen színvesztéssel jár gondolati jelentésátvitellel a *zöldfülű* szavunk is. A színnevek szimbolikájának külön csoportja az angolul *gender coding*nek nevezett női és férfiszerepekkel kapcsolt színhasználat is (vö. 184–204).

A frazémák közül példaként egyetlen fordulatot mutatunk be, amelynek számkra az ismeretlenség okán érdekes lehet a jelentésképzése: *A fehér elefánt* olyan szókapcsolat, amelynek a szimbolikus jelentése évszázadokon át alakult ki, és módosult az idők folyamán pozitív és negatív irányba. A szent állat tartása nagy költségekkel járt, ezért például az angolszász kultúrában a hasznavehetetlen, ugyanakkor felesleges terhet jelentő tulajdon megnevezésére vonatkozott.

Vagyis több kára van, mint haszna. Napjainkban újabb jelentése a pénzügyi életben az olyan korrupciógyanús beruházás, amely többbe kerül az országnak, mint amennyi hasznot hoz. De más jelentésárnyalattal a privát életben is használják. A *fehérelefánt-parti* Amerikában a karácsony környéki ajándékcserevel összekapcsolt kellemes időtöltésre, szórakozásra utal (175).

A fordítástudomány és a színnevek.

A könyv következő fejezete alapos nyelvtudományi háttérre támaszkodva járja körül a színnevek fordítását, mint hogy a szerző maga is ismert fordításelméleti szakember (204–14). A *fordítás* szó jelentése a magyarban egyszerre cselekvés és produktum. Érthetjük úgy, hogy az a cselekvéssor, ahogy átültetjük a szöveget egyik nyelvről a másikra, s értelmezhető úgy is, hogy az egy kész szöveg, amely más nyelven jeleníti meg ugyanazt, ami az eredeti volt. A fordítás kreatív és intuitív tevékenység is egyszerre, mivel a fordító nemcsak „átkódol”, hanem értelmező befogadóként és célnyelvi szövegalkotóként két kultúra világában teremt közvetítő kapcsolatot. Tovább lépve sokan a szakírók közül is a fordítás két fő területére gondolva a műfordítást művészetnek, a szakfordítást mesterségnek tartják (205).

Az *egyenértékűségre* való törekvés célkitűzése mellett tudnunk kell, hogy nincs teljes megfeleltetés a különböző nyelveket alkotó szavak között, hiszen a kultúrák is jelentős mértékben eltérnek egymástól, sőt egy nyelven belül is a nyelvhasználat árnyalatai más és más jelentéstartalmakat fednek. Még ha világos is előttünk Roman Jakobson megállapítása, hogy a fordítás két azonos közlemény

két különböző kódban, de a gyakorlat rávilágít, hogy a megismerés, a megtapasztalás az entitások osztályozásában, terminológiájában jelentős különbséget mutat. Sőt a nyelv szerkezeti struktúrái is különbözőek. Az egyik statikus, a másik dinamikus valóság szemléletű. Az angol *the moon was round and orange* statikus, főnévi szerkezet magyarul így alakul át dinamikus igei szerkezetté a fordítás során: *a hold kereken és narancsszínben fénylett*. Vagy *the trees were black and motionless* hasonló módon így fordítható: *a fák feketén és mozdulatlanul álltak* (207).

A fordító nemcsak kétnyelvű beszélő, hanem a két nyelv lexikális, grammatikai ismeretén túl ismernie kell a két nyelvi rendszer szövegalkotó mechanizmusait, kulturális különbözőségeit, s kreatív döntéseket kell hoznia a célnyelvi olvasó befogadói horizontját illetően is. Ennek tudatában tehát akár teljes átalakítás vagy részleges betoldás is szükséges lehet az adekvát fordításhoz. *A fehér; mint a hó* abban a kultúrában, ahol nem ismerik a havat, hangozhat így: *fehér; mint a kócsag tolla*. Ha valami ritkaságszámba megy, az angolban *as rare as a blue diamond* (ritka, mint a kék gyémánt), miközben a magyar ezt mondja: *ritka, mint a fehér holló*. Szituatív nyelvhasználati ismeretet igényel, ha a célnyelvben a szónak egynél több megfelelője van. Ilyen például a magyar *piros/vörös* szóalak. Ilyenkor a fordító széles körű nyelvismeretére van szükség, a nyelvtanuló pedig a keret alapú szótárakból igazodhat el. Vannak esetek, amikor a legjobb szótár se nyújt megfelelő segítséget. Az igazi kihívás a magasabb fordítási szinteken a szókapcsolatok, a mondatok, a bekezdések és a teljes szöveg szintjén

jelentkezik, amikor egyértelműségről már nem a szótár, hanem a fordító „hozzáértése”, szakterületi kompetenciája alapján beszélhetünk (214). Beszélünk kell a fordításban alkalmazott honosítás mellett az idegenítés kérdéséről is.

Az interjúk tanúvallomásai. A kötet harmadik nagy egysége azokat az interjúkat tartalmazza, amelyek különböző szakterületek képviselőit a színek használatáról, a színekhez való viszonyukról kérdezik. Nyelvészeti, stilisztikai kapcsolódású Bodnár Ildikó, a Miskolci Egyetem magyar–orosz, francia–német szakos alkalmazott nyelvészoktatójának véleménye, akivel Jean-Gabrie Causse, a francia Színbizottság tagjának *A színek hatalma* című könyvére hivatkozva indul a beszélgetés (236). Idézi az építész és festő Hundertwassert, aki sokat tanult mestere, Schiele színhasználatából. Áprily, Kosztolányi, Weöres Sándor verseit idézi, amelyeknek mindegyikében a színélmény az asszociációk indította konceptuális fogalmi keret kitöltésének költői megfogalmazását hozza elénk. Idézi a *Szerelem* című Déry-novellát, amelyben a börtönből szabadult főhős körül a szabad világ megelevenedik, mintha egy fekete-fehér némafilm színes, hangosfilmmé változna át. Színnel kapcsolatosan szól Devecseri Gábor Homérosz-fordításáról is, ahol az eredeti szerint *fekete* görög hajók *barna* színnel szerepelnek. Ennek oka a hexameter ritmikai képlete. Magyarul ebbe a „fekete” ti-ti-ti szótagrendje nem illeszthető be, viszont a „barna hajókon” fordítás már kiadja a tá-ti-ti-tá-tá daktiluszi és spondeuszi lejtését.

Egy másik interjúalany, Lőrincz Julianna, az Esterházy Károly Katolikus

Egyetem habilitált docense, a Selye János Egyetem Doktori Iskolájának alapító tagja, aki az orosz Szergej Jeszenyin költői életpályájának a színvilágáról beszél. A nálunk főleg Rab Zsuzsa fordításaiból ismert pályakép színekkel kapcsolatos utolsó szakasza a színek fakulását, halványulását mutatja. Ennek oka a költő lelki válsága, fokozatosan elmélyülő depressziója. Kedvelt színe a *kék* volt, amelynek az oroszban két lexéma felel meg. Az egyik a sötétebbet (*szinyij*), a másik a világosabbat, az égszínkéket (*golubój*) jelenti. Fordítói kérdés, hogyan lehet ezeket magyarul érzékletesen visszaadni. A halála előtti korszakában Jeszenyin már inkább a *halványsárga*, a *fekete* és a *fehér* színeket használta a képi világ megjelenítésére (251).

A színek és a színélményeket rögzítő színnevek a mindennapi életünkre nagy hatással vannak. Szinte hatalmat gyakorolnak felettünk. Befolyásolják a hangulatunkat, de kifejezik lelkiállapotunkat is. Simigné Fenyő Sarolta könyvének első fejezetei a színek fizikai természetéről, a színek létrejöttéről, észleléséről szólnak. A hétköznapi színhasználat megjelenik a látványban, amely körbevesz minket. A nyelvi megformálásban a színnevek

iránt a leíró nyelvészeti ismertetések, majd az alkalmazott nyelvészeti elemzések, megfigyelések kelthetik fel az olvasó érdeklődését. A színszimbolika, a frazeológia kérdései a szemiotika, a kognitív pragmatika körére irányítják a figyelmet. Az irodalomstilisztika szorosan kapcsolódik a fordításstilisztikához, ahol a színek megjelennek. Ugyanakkor a fejezetek a keretszemantika kapcsán a szótárhasználatra is kitekintést engednek. Az *Életünk és a színek* című kötet ismeretterjesztő szándékkal készült a szélesebb olvasóközönség számára, de haszonnal forgathatják a nyelvészek, a szemiotikusok, a stíluskutatók is. Minden olvasónak ajánlható, aki a világot, benne a színeket a maga fizikai és gondolati teljességében, színességében, s a beszélt nyelvet, a nyelvben megélt irodalmat annak mennyi rétegződésében még jobban ismereni is szeretnék.

Cs. Jónás Erzsébet
professor emeritus
Nyíregyházi Egyetem
Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
E-mail: csjonase@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0274-5503>